

UOT 654.19; 002.2

İNSAN İNTELLEKTİ SÜNİ İNTELLEKTƏ QARŞI: İNSAN ÜNSİYYƏTİNİN EMOSİONAL TƏRƏFLƏRİ ÜZRƏ TƏSİRLƏR

Aydın Xalid oğlu Kərimov
Mingəçevir Dövlət Universiteti
Gəncə Dövlət Universitetinin doktorantı
aydin.karimov@mdu.edu.az

Xülasə: Süni intellektin affektiv hesablama yanaşması, maşınların yalnız insanların düşündüyü, davrandığı və ünsiyyət qurduğu kimi düşünməsini, davranmasını və ünsiyyət qurmasını deyil, həm də insan kimi emosiyalarını ifadə etməsini mümkün etmişdir. Bu süni intellektin bir ölçüsü, həyatın müxtəlif sahələrindəki faydaları səbəbindən insan qabiliyyətlərini əvəz edir. Süni intellekt və insan intellektinin koqnitiv qabiliyyətləri baxımından müqayisəsi ilə bağlı çoxsaylı tədqiqatlar olsa da, çox azı emosional tərəfə diqqət yetirmişdir. Bu tədqiqat, buna görə də, empirik tədqiqatları nəzərdən keçirərək süni intellektin insan ünsiyyətinin emosional tərəflərinə təsirlərini araşdırmaq məqsədilə ikincil məlumatlardan istifadə etmişdir. Tədqiqat əsas emosiyalar nəzəriyyəsi və texnoloji determinizmə əsaslanır, hansı ki, bu nəzəriyyələr emosional süni intellektin əsaslarını və onun təsirlərini izah edir. Məqalə, insan intellekti və emosiyasının mürəkkəbliyinin və subyektivliyinin süni intellekt tərəfindən adekvat şəkildə təkrarlana bilməyəcəyini, çünki süni intellektin doğuşdan gələn emosiyası və abstraktları anlamaq qabiliyyəti olmadığını iddia edir. Məqalə, istifadəçilər üçün media savadlılığı bacarıqlarının və süni intellekt dizayn edən texnoloji şirkətlər üçün etik rəhbərliyin təmin edilməsini tövsiyə edir ki, bu da onun insanlara və cəmiyyətə daha az ziyan vurmasına kömək edəcəkdir.

Açar sözlər: süni intellekt, insan intellekti, insan emosiyaları, insan ünsiyyəti

Giriş

İnsan intellekti və süni intellektin anlayışları müxtəlif tədqiqat sahələrində mübahisələrə səbəb olmuşdur. Alimlər “intellekt” anlayışını ümumi mənada; “insan intellekti”ni insanların məhsulu kimi; və “süni intellekt”i maşınlarla aid bir anlayış kimi ayırmağa çalışmışlar. İnsan intellekti ilə süni intellekt arasındakı fərqlər barədə ümumi razılıq olsa da, insan intellekti ilə intellektin özü arasındakı təriflər arasında aydın bir fərq olmadığı görünür. Korteling və digərləri insan intellektini “həqiqi intellekt”in forması kimi qəbul edərkən, Sinha və Pathak onu “təbii intellekt” olaraq təsvir edirlər. Bu artıq “süni intellekt” olaraq adlandırılan başqa bir intellekt növü tərəfindən dolayısıyla ifadə edilir, sanki o, tamamilə həqiqi deyil. Lakin, bəzi tədqiqatçılar bildirirlər ki, intellekt yalnız insan qabiliyyətlərinə aid deyil; bu, məlumat və hesablama məsələsidir və heç bir bioloji əsası yoxdur. Belə görünür onlar süni intellektin arxasında duran fikrin insan intellektindən götürüldüyünü nəzərə almamışlar. Lakin bu məqalə insan intellekti və süni intellektə fokuslanmışdır. [1]

Colom intellekti, ümumi mental qabiliyyət olaraq, düşüncə, problem həlli və öyrənmə kimi fəaliyyətlər olaraq təyin edir. Wang isə intellekti, mühitə uyğunlaşmaq üçün məlumatları işləmə qabiliyyəti olaraq qeyd edir. İntellektin bu tərifləri əsasən insanların koqnitiv qabiliyyətlərini izah edir. Buna görə də, intellekt əslində elə insanların məhsuludur [2]. İnsanlar məntiqi varlıqlardır və doğuşdan gələn zəka qabiliyyətinə sahibdirlər ki, bu da onları heyvanlarla müqayisədə daha ali sinif nümayəndələrinə çevirir. İnsan intellekti fərdlərə cəmiyyətə cavab vermək üçün mürəkkəb tapşırıqları başa düşmək və yerinə yetirmək imkanı verir. Bu, qavrayış, ünsiyyət, yaddaş və məlumatla bağlıdır. Doğuşdan gələn intellekt ilə fərdlər duyğularla qəbul edilməyən abstraktları anlamaq bilirlər. Buna görə də, Sinha və Pathak bildirirlər ki, insan intellekti, insanın təcrübələri, vəziyyətləri və digər proqnozlaşdırılmayan amillərlə inkişaf edən insan aqlının keyfiyyətidir.[5]

Qeyd etmək lazımdır ki, süni intellekt bir çox sahədə insan fəaliyyətlərini asanlaşdırmışdır. Dongun dediyi kimi, “insan intellektinin bəzi hissələrinin genişlənməsi və yayılması” süni intellekt texnologiyalarının daha yüksək səviyyədə məhsuldarlıq təmin etdiyini göstərir. Bakola qeyd edir ki, fərqliliklərinə baxmayaraq, süni intellekt insan intellektini tamamlayır. Süni intellekt bir çox tapşırığı yüksək məhsuldarlıq, dəqiqlik və doğruluqla yerinə yetirir. Nəticə etibarilə, bir çox təşkilat və fərd süni intellekti gündəlik fəaliyyətlərində istifadə edir. Magapu və Vaddiparty bildirirlər ki, 1970-ci illərdən başlayaraq süni intellektin tədqiqatları bir çox formada ortaya çıxıb. O, noutbuklarda, smartfonlarda, televizorlarda və soyuducularda mövcuddur, daha sonra isə Siri, Alexa və Google Assistant kimi məşhur ixtiralar yaranmışdır. Buna görə də, süni intellekt texnologiyalarının bu günkü dünyada hər yerdə mövcud olduğunu və insanlar ya bilavasitə, ya da bilavasitə olmadan, rahatlıq, koqnitiv düşüncə və daha sürətli nəticələr əldə etmək üçün onlardan asılı olduqlarını demək olar.[1]

Emosional süni intellektin insan ünsiyyətinə təsiri:

Emosional süni intellektin (Sİ) nəticələrindən biri, insan-maşın münasibətlərini yaxşılaşdırmasıdır. Weber-Guslar bildirir ki, insan və maşınlar arasındakı əlaqə, emosional cəhətdən faydalıdır, çünki bu, belə əlaqələrin çatışmadığı hallarda alternativ bir insalararası münasibət təqdim edir. Məsələn, o, 2020-ci ildəki karantin dövründə sosial məsafə səbəbindən məhdudlaşan insalararası ünsiyyətin darıxdırıcı və depresiv nəticələrə səbəb ola biləcəyini qeyd edir. Nəticədə, bir çox insan Replika adlı təbii dil tətbiqinə müraciət edərək süni intellektlə əlaqə qurdu. Bakola və digərləri də emosional süni intellektin insalararası ünsiyyət səviyyəsindəki faydalarını vurğulayır və qeyd edirlər ki, xüsusilə sosial robotlar uşaqlar və müəllimlər arasında sosial vasitəçi kimi fəaliyyət göstərə bilər, bununla da narahatlıq kimi mənfi emosiyaların azaldılması məqsədilə idarə olunan mühitlər yaradır. Bu, xüsusilə autizm spektri pozğunluğu, diqqət əksikliyi və hiperaktiv olan uşaqlar üçün faydalıdır. Həmçinin, sosial robotlarla oynamaq uşaqlarda müsbət emosiyalar yaradır, onların sərbəst ünsiyyət qurmasını təşviq edir, sosial əlaqələri gücləndirir və sosial təcrid olunmağı azaldır. [4]

Bununla belə, Scheutz bildirir ki, süni intellektin təklif etdiyi hər hansı bir potensial yaxşılıq, potensial zərərli nəticələri müzakirə etmədən danışılmaz. O, insan-maşın münasibətlərinin insanların sevgiyə olan asılılığını artırdığını və bunun insanlar arasında ünsiyyətə mənfi təsir edəcəyini irəli sürür. Məsələn, robotlardan emosional asılılıq, insalararası ünsiyyətin emosional aspektinə mənfi şəkildə təsir edəcək, çünki bu, insanlar arasında etimadı azaldacaq. İnsanlar diqqətlərini robotlara yönəldib onlarla dərinlən hissələri paylaşmağa başlayacaqlar. Təəssüf ki, süni intellekt/robotlar müəyyən bir səviyyədə özünü idarə etmə qabiliyyətinə malik deyil. Onlar, insanlar tərəfindən görülməyəcək şəkildə insanları manipulyasiya edə bilərlər. Olivier “baxım etikası” anlayışını vurğulayır ki, bu anlayış Gilligan Carol tərəfindən formalaşdırılmışdır. Bu, qaydalara əsaslanan etik yanaşma ilə qayğıya əsaslanan yanaşmanın birləşməsidir. Olivier bildirir ki, süni intellekt bu qayğı və etik anlayışın birləşməsindən məhrumdur. Bu fikirlə uyğun olaraq, Ambekar və Kumar qeyd edirlər ki, süni intellekt heç bir məsuliyyət daşımır və müəyyən bir nəzarət tələb edir.

Bununla yanaşı, bəzi robot texnologiyaları/süni intellekt insan ünsiyyətinin emosional aspektlərini qrup səviyyəsində (yəni digər insanlar ilə qarşılıqlı əlaqə) yaxşılaşdırır. Məsələn, Paro və Pepper sosial robotları, əsasən xüsusi qayğı evlərində xəstələrin rifahını yaxşılaşdırmaq üçün istifadə olunur. Pepper, bir terapiya robotudur və təqribən bir körpə boyundadır; kiçik danışqlar, zarafatlar etmək və insanları rəqs etməyə dəvət etmək bacarığına sahibdir. Bu cür robotlar qrup əlaqələrini yaxşılaşdırmağa və qrup üçün həyəcan və əyləncə qaynağına çevrilə bilər. O, ünsiyyət tərəfdaşı olmaq əvəzinə, qrupda danışq mövzusunun formalaşdırılacağı bir kəsişmə nöqtəsi kimi fəaliyyət göstərə bilər. Həmçinin, qrup üzvləri arasında yaxşı bir əhval-ruhiyyə yarada bilər.

Emosional süni intellekt, rəsmi mühitlərdə də müsbət emosiyaları təşviq edir. Bu, rəsmi ünsiyyətlə bağlı olan gərginlik və narahatlıqları azaldır. Makhuf bildirir ki, satış mütəxəssislərinin qarşılaşdığı ən böyük çətinliklərdən biri, müştərilərlə yaxşı əlaqə qurmaqdır. Bu, yüksək peşəkarlıq səviyyəsini qoruma ehtiyacı ilə əlaqədardır. O, emosional süni intellektin bu sahədə təşkilatlara

kömək etdiyini və insanın göz ardı edəcəyi zəif emosiyaları, geniş real dünya məlumat dəstəsi ilə tanıyaraq onları müəyyənləşdirdiyini bildirir. Bu, müştərinin məmnun olub-olmamasını müəyyən edə bilər və təşkilatların müştəriləri empatikanın olduğunu düşündürməsinə təmin edir. Virtual köməkçilər müştəri xidmətlərinin səmərəli çatdırılmasına kömək edir, bununla da satışları və müştəri məmnuniyyətini artırır.

Müştəri xidmətlərindən əlavə, mətnə əsaslanan ağıllı cavablar da rəsmi ünsiyyətdə faydalıdır. Ağıllı cavablar, cavabın nə olacağı və necə deyilməsi barədə düşünməkdən azad edərək müxtəlif ehtimal olunan cavab variantları təqdim edir. Hohenstein apardığı tədqiqatda, insanların bu ağıllı cavablardan istifadə etdikcə, ünsiyyət tərəfdaşlarının onlara daha müsbət münasibət göstərdiklərini tapdılar. Bununla yanaşı, onların tədqiqatı həmçinin göstərdi ki, bəzi insanlar tərəfdaşlarının ağıllı cavablar istifadə etdiklərini hiss edə bilirlər. Ağıllı cavablardan istifadə etdiyi daha çox hiss edilən tərəfdaşlar daha az əməkdaşlıq edən və onlara qarşı daha az əlaqəli hiss edilən olaraq qiymətləndirilirlər. Beləliklə, real vəziyyətlə onun qəbul edilməsi arasında fərq yaranır. Buradakı problem isə, süni intellektin insanların ünsiyyət üsulunu dəyişdirməsidir. İnsanlar, süni intellektə etibar edərək öz unikal ünsiyyət üslubunu, şəxsi ifadə və dilin emosional aspektini itirəcək və homojenləşəcəklər.[3]

Əlavə olaraq, süni intellekt real vaxt rejimində dil tərcüməsini asanlaşdırır. Süni intellekt yazını daha yaxşı tərcümə edir; həmçinin söz işlətmə prosessorları, yazı və qrammatika yoxlayıcıları vasitəsilə dil öyrənməyi asanlaşdırıb. Məsələn, Google Translate dünyanın ən çox dilini tərcümə edir. O, yerli dillərdə danışmaq tərcümə edə bilən tərcüməçi rejiminə sahibdir. Bu, insulararası və qrup ünsiyyətinə müsbət təsir edəcək. İnsanlar, mədəniyyət maneələrinə baxmayaraq, ünsiyyət tərəfdaşları tərəfindən asanlıqla başa düşüldüklərində daha çox qiymətləndiriləcək və aidiyyət hissi duyacaqlar.

Bununla belə, süni intellekt dünyanı insan kimi hiss edib təcrübə edə bilmir. İnsanlar sosial qarşılıqlı əlaqələrdə süni intellektdən əhəmiyyətli dərəcədə daha yaxşıdırlar, çünki onlar abstrakt məlumatları işləyə bilər, başqalarının emosiyalarına həssasdırlar və azad əlaqələrə malikdirlər. Əksinə, süni intellektin doğma intellekti yoxdur və şəxsi təcrübələrdən məhrumdur. Bu, Chursinova və Stebelska tərəfindən "qualia" olaraq adlandırılır. Bu, bir insanın öz təcrübəsi olub, onun reallıq hissi ilə sıx bağlıdır. Süni intellektin hər insanın bildiyi şəxsi hekayələri yoxdur. Buna görə də, süni intellektin reallığı qəbul etməsi insanlardan fərqlidir. O, emosiyaları tanıya və onlara cavab verə bilsə də, yalnız öz dizayn edildiyi sahəyə spesifik olaraq fəaliyyət göstərə bilər.

Nəticə

Bu məqalə, süni intellektin (Sİ) insan ünsiyyətinin emosional aspektlərinə olan müsbət və mənfi təsirlərini ortaya qoyur. Sİ-nin ünsiyyətdə təqdim etdiyi bəzi emosional üstünlüklər arasında, emosional əlaqələrin olmadığı hallarda alternativ şəxslərə münasibətlərin təmin edilməsi, sosial təcridin azalması, komanda birliyinin yaxşılaşdırılması və işə bağlı narahatlıqların azaldılması yer alır. Lakin, Sİ həm də emosional asılılıq yaratmaq, şəxsi unikal ifadə üslubunun itirilməsi və özünə aid emosiyaların, şəxsi təcrübələrin və öz-özünə idarəetmənin olmaması kimi arzuolunmaz təsirlər də təqdim edir. Buna görə də Sİ inkişaf, dəyişiklik və nəzarət üçün hər zaman insan intellektindən asılı olacaq.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Ali, M. (2018). İnsan intellekti və süni intellekt: Kompüterləşdirilmiş dil öyrənmədə məsələlər və çətinliklər. **Beynəlxalq İngilis Dilçiliyi Jurnalı**, 8, 5, 259-271
2. Colom, R., Karama, S. və Haier, J. R. (2010). İnsan intellekti və beyin şəbəkəsi.
3. Hohenstein, J., DiFranzo, D., Kizilcec, R. F., Aghajari, Z., Mieczkowski, H., Levy, K., Naaman, M., Hancock, J., və Jung, M. (2023). Kommunikasiyada süni intellektin təsiri dilə və sosial əlaqələrə təsir edir. <https://doi.org/10.1038/s41598-023-30938-9>
4. Weber-Guslar, E. (2021). How to feel about emotionalized artificial intelligence? When robots, pets, holograms and chatbots become affective partners. *Ethics in Information Technology*, 23(4), 601–610

5. Sinha, S., və Pathak, A. (2019). Süni intellekt vs. təbii (insan) intellekti – İnsan hüquqları üçün global çağırış. Beynəlxalq Tətbiqi Mühəndislik Araşdırmaları Jurnalı, 14(7), 18–21

HUMAN INTELLIGENCE VERSUS ARTIFICIAL INTELLIGENCE: IMPLICATIONS FOR EMOTIONAL ASPECTS OF HUMAN COMMUNICATION

A.Karimov

Mingachevir State University
PhD student of Ganja State University

Abstract: *The affective computing approach of artificial intelligence (AI) has made it possible for machines not only to think, behave, and communicate like humans, but also to emote like humans. This dimension of AI is replacing human capacities due to its benefits in various spheres of life. While there are numerous studies comparing AI and human intelligence in terms of their cognitive abilities, very few have focused on the emotional aspect. Therefore, this study used secondary data by reviewing empirical research to examine the implications of AI in the emotional aspects of human communication. The study is based on the theory of basic emotions and technological determinism, which explain the fundamentals of emotional AI and its effects. The paper argues that the complexity and subjectivity of human intelligence and emotion cannot be adequately replicated by AI, as it lacks innate emotion and the ability to understand abstract concepts. The paper recommends media literacy skills for users and ethical guidance for technology companies designing AI to ensure it is less harmful to humans and society.*

Keywords: *artificial Intelligence, human intelligence, human emotion, human communication*

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ ИНТЕЛЛЕКТ ПРОТИВ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА: ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ АСПЕКТОВ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ

А.Х.Каримов

Мингячевирский государственный университет
докторант Гянджинского государственного университета

Резюме: *Подход аффективных вычислений в искусственном интеллекте (ИИ) сделал возможным не только то, чтобы машины думали, вели себя и общались как люди, но и выражали эмоции как люди. Это измерение ИИ заменяет человеческие способности благодаря своим преимуществам в различных сферах жизни. Несмотря на большое количество исследований, сравнивающих ИИ и человеческий интеллект с точки зрения их когнитивных способностей, очень немногие из них фокусируются на эмоциональном аспекте. Поэтому в данном исследовании использованы вторичные данные, основанные на обзоре эмпирических исследований, чтобы изучить последствия внедрения ИИ в эмоциональные аспекты человеческого общения. Исследование основано на теории базовых эмоций и технологическом детерминизме, которые объясняют основы эмоционального ИИ и его влияние. В статье утверждается, что сложность и субъективность человеческого интеллекта и эмоций не могут быть адекватно воспроизведены ИИ, поскольку он лишен врожденных эмоций и способности понимать абстрактные концепции. В статье рекомендуется развивать медиаграмотность среди пользователей и обеспечивать этическое руководство для технологических компаний, разрабатывающих ИИ, чтобы минимизировать его вред для людей и общества.*

Ключевые слова: *искусственный интеллект, человеческий интеллект, человеческие эмоции, человеческое общение*

Elmi redaktor: fil.f.d., dos. N.Manafov
Çapa təqdim edən redaktor: tar.f.d., dos. N.Zeynalov
Daxil olub: 02.09.2024
Çapa qəbul edilib: 15.09.2024